

Visszaszámlálás

Popély Gyula: *Felvidék 1914–1920*

Popély Gyula indulatos történész. *Indulatos*, amennyiben kutatásainak tárgyát – mint szlovákiai magyar értelmiségi – érthetően nem kívülállóként közelíti meg. De nem *indulati alapú*, hiszen szigorú forráskritikai bázisra támaszkodva kísérel meg fényt deríteni a történelem eseményeire, s a folyamatokat nem pusztán objektivációként fogja föl, hanem a mindenkori emberi tényezővel is számot vet. A komáromi Selye János Egyetem és a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem professzora az elmúlt két évtizedben alapvető fontosságú monográfiákat publikált (pl. *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*, Budapest, 1991; *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*, Pozsony, 1995, stb.), s a sort most a Felvidékért és Kárpátaljáért zajlott harc diplomáciai és katonai eseménytörténetével folytatta. A *Felvidék 1914–1920* című kötet a Szarajevótól Trianonig terjedő időszak áttekintésére vállalkozott, s mind tagolásában, mind megközelítésében újszerűnek mondható.

Ezt a témát a hazai marxista történetírás évtizedekig szinte tabuként kezelte. Az egykori szovjet blokkhoz tartozó, szomszédos államokkal kapcsolatos kérdések objektív, történeti forrásokon alapuló, előítéletektől mentes bemutatása az 1945 utáni dogmatikus történelem-

szemléletbe nem, az 1956 utáni liberálisabb felfogásba pedig csak korlátozottan fért bele. Csak emlékeztetőül jegyezzük meg, hogy a magyar történettudományban mérföldkőnek számító és nagy társadalmi nyilvánosságot kapott háromkötetes *Erdély története* (1986) aligha láthatott volna napvilágot, ha a főszerkesztő Köpeczi Béla éppen nem hivatalban levő művelődési miniszter. Az ő szakmai és politikai tekintélyével sikerült semlegesíteni azt a kultúrdiplomáciai nyomást, amelyet román politikai körök gyakoroltak a kötet megjelenésének leállítására érdekében. Ugyanakkor – a „kétfrontos harc” jegyében – Raffay Ernő *Erdély 1918–1919-ben* című kötetének (1987) szinte ezzel egy időben éles bírálatot kapott, első sorban merész, az addigi tabukat figyelmen kívül hagyó szemlélete miatt.

A Popély könyvének címében jelzett időszak (1914–1920) kezdő és záró évének történeti elhelyezése több egyszerű kronológiai kérdésnél. Ezek az évek ugyanis a korábbi évtizedek historiográfiai gyakorlatában sohasem fogtak közre egységesen tárgyalt periódust. Nemcsak azért, mert a marxista történetírás az egyetemes történetben az 1917-es oroszországi „Nagy Októberi Szocialista Forradalmat” az újkor és a legújabb kor választóvonalának tekintette, s ez szükségképpen determinálta a kutatási időhatárokat is, hanem azért is, mert érvényesült az úgynevezett

„haladó hagyományokra” építő munkásmozgalom-történeti szemlélet, amely az 1918–19-es eseményeket eleve kiragadta az adott kor társadalmi-gazdasági folyamataiból. A trianoni kérdéskörhöz kapcsolódva természetesen jelentek meg értékes és kevésbé értékes művek. Az időhatárookra vonatkozó alapelveket azonban – főleg a címekben – mindig betartották. Nem volt kivétel ez alól Raffay Ernő idézett munkája sem, de megemlíthetjük Soós Katalin *Burgenland az európai politikában, 1918–1921* (1971) és Ormos Mária *Padovától Trianonig, 1918–1920* (1984) című műveit.

Ami a kötet tartalmát illeti, az olvasó számára mindenekelőtt a *szemlélet* tűnik fel. A szerző az első résznek *A csehek és a világháború* címet adta, amelyen belül az első fejezet a háború előtti cseh aspirációkat tárgyalja. Ez a nyitány egyértelművé teszi, hogy a Felvidék sorsának láttatásához és megértetéséhez Popély kilépett a magyarországi értelmezési keretből. Az első részben bőséges információt szolgáltat a cseh emigráció Monarchia-ellenes tevékenységéről, amely az antant országaiban nem kevés sikerrel járt. Talán mondanunk sem kell, hogy ebben Tomáš Garrigue Masaryk és Edvard Beneš játszott főszerepet. Jellemző, hogy a háború utáni cseh igényeket megfogalmazó, hamis etnikai adatokon alapuló, angol nyelvű térképet röpiratként terjesztették. A Ferenc Józsefet követő IV. Károly érdemben nem tudta befolyásolni a háború végkimenetelét, s az Egyesült Államok hadba lépése, illetve a központi hatalmak meggyengülése (Románia, Bulgária kapitulációja) megpecsételte a Monarchia sorsát. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a páduai fegyverszünet Magyarország határait sehol sem sértette, így a Trianonhoz vezető úton a későbbi fejlemények okoztak súlyos következményeket.

A sokatmondó című második rész (*A történelmi pókerjátsszma hazai színterei*) lényegében nemzetiségi leltár. Benne képet kapunk a cseh politika fordulatairól, a magyarországi szlovákok kivárájáról, majd magára találásáról, s kitekintésként a németek, a lengyelek és a rutének önrendelkezési kísérleteiről. A politikai kereteket – tehát a Károlyi-kormány ténykedését – Popély az „agónia” kifejezéssel teszi plasztikussá. Az adott körülmények között persze aligha volt elvárható a későbbi következmények minden tekintetben előrelátó megítélése, de az is tény, hogy a hazai politikai közvéleményt hamis illúziókba ringatták, elaltatták az antantbarát Károlyi Mihály személyével kapcsolatos várakozások. A felgyorsult eseményeket a harmadik fejezet (*Katonai és diplomáciai küzdelem a Felvidékért*) rendszerezi, amely időben a belgrádi katonai konvenciót (1918. november 13.) követő két hónapot íveli át. Ezen időszak alatt fulladt kudarcba – nem kis részben a Szlovák Nemzeti Tanács erőfeszítései nyomán – a kompromisszumos magyar–szlovák kiegyezés, és került sor a Felvidék katonai megszállására (Vix-jegyzék). A cseh csapatok előrenyomulása akadálytalanul zajlott, s a majdani cseh–szlovák egység kibontakozását az 1918. december 11-én, Kassán kikiáltott, tiszavirág-életű és senki által el nem ismert Szlovák Köztársaság sem gátolhatta meg.

A negyedik rész (*Végjáték Párizsban, Prágában és Budapesten*) kronológiai kezdete a békekonferencia megnyitása. A szerző sikerrel hozza szintézisbe az 1919-es év hazai és nemzetközi fejleményeit egymásra hatásuk és ok-okozati összefüggéseik tükrében. Míg itthon a népköztársaság, majd a Tanácsköztársaság kikiáltása rendezte át a közéletet, a csehek és a románok – kihasználva

immár a bolsevizmus elleni harc ürügyét – újabb területeket hódítanak meg. Az önvédelem effektusa csak ezután érvényesült, ahogy Popély írja: „a nemzeti célok érdekében küzdő magyar Vörös Hadsereg volt az egyetlen erő, amely 1919 nyarán még képes volt védelmezni a megtámadott és minden oldalról szorongatott hazát.” Tegyük hozzá: sikerrel, bár a Tanácsköztársaság vezetőit elsősorban nem etnikai vagy nemzeti szempontok, hanem a közelgő világhorradalomba vetett hit motiválta. Mindeközben a háttérben zavartalanul dolgozott a párizsi békekonferencia, amely folyamatosságával groteszk történelmi kereteket nyújtott a politikai rendszereket váltó, területeket elfoglaló és elhagyó Kárpát-medencei közösségnek.

A Tanácsköztársasággal kapcsolatban három szempontot kell hangsúlyoznunk, Popély megközelítése kapcsán. Elsőként azt, hogy a proletárdiktatúra jelentőségét a munkásmozgalom-történeti szemléletű történetírás alapvetően a marxista fejlődélmélet beteljesülésében, azaz a munkásosztály hatalomra jutásában látta. Popélynál mindez elsősorban a nemzeti önvédelem lehetőségeként jelenik meg. A másik szempont annak megítélése, hogy a Tanácsköztársaság ténye vajon befolyásolta-e a béketárgyalások kimenetelét? A marxista történetírás ennek nem tulajdonított jelentőséget, illetve nemmel felelt, tekintve, hogy a határok már ezt megelőzően körvonalazódtak. Popély szerint azon-

ban a bolsevizmus felszámolására való törekvés igenis komoly tényező volt Párizsban, így befolyásolta az antant Magyarország iránti megnyilvánulását. S végül, míg munkásmozgalmi szempontból az 1919. június 16-án, Eperjesen kikiáltott Szlovák Tanácsköztársaság a világhorradalom realitását volt hivatott igazolni, Popély ezt „politikai szemfényvesztésnek” tartja, hiszen az adott hatalmi helyzetben ennek semmilyen gyakorlati jelentősége nem volt, ellenben tovább ingerelte a párizsi döntőnököket.

A könyv ötödik, egyben utolsó fejezete a *Trianon* címet kapta. A szerző bemutatja az Apponyi Albert által vezetett magyar delegáció sikertelen erőfeszítéseit, a békediktátum aláírásának körülményeit, s végül a hazai politikai és társadalmi visszhangokat, majd a parlamenti ratifikációt. *Finis Hungariae* – jövendölte Károlyi, s talán megbocsátható a recenzens megjegyzése: ehhez a témához magyarként lehetetlen érzelemmentesen viszonyulni. Popély könyve azért jó, mert bár *szerzője*, mint említettük, indulatos kutató, magának a *műnek* nem célja az indulatkeltés. Tényeket vesz sorra, ezeket tartalmi, szemléletbeli és módszertani szempontból egyaránt szintézisbe hozza, s olyan összefüggéseket világít meg, amelyek hozzásegítenek *személyes* történelmi értékelésünk kialakításához.

(Magyar Napló Kiadó – FOKUSZ
Egyesület, Budapest, 2010)

